

4. Полковниченко С. О., Руденко С. М. Основні напрямки вдосконалення реалізації комплексу маркетингу у туристичній установі. *Економіка та суспільство*, № 33, 2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/975/933>

5. Панченко В, А., Баран Р. Я. Інструменти удосконалення цінової та збутової політики суб'єктів галузі туризму України. *Ефективна економіка*, № 1, 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/11.pdf

РОЗДІЛ 6 **КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ** **У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ, ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ** **ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

ПРИРОДНИЧІ МУЗЕЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК ФОРМА **ЗАЦІКАВЛЕННЯ УЧНІВ ГЕОГРАФІЄЮ І ТУРИЗМОМ**

Л. А. Гайда

gayda73@ukr.net

Педагогічний музей України, м. Київ

Одним із провідних напрямів діяльності Педагогічного музею України є співпраця з педагогами, які активно використовують потенціал музейних зібрань у роботі з дитячою аудиторією саме у закладах освіти. На сайті музею з 2014 р. функціонує електронний ресурс «Музейна педагогіка», що містить такі компоненти: «Шкільні музеї», «Навчальні програми», «Меморіальні музеї при закладах освіти». В такий спосіб знаходить свій вияв популяризація діяльності музеїв при закладах освіти, а значить, підтримка значної кількості саме громадських музеїв, які відіграють значну роль у вихованні молодшої генерації українців. Ці музеї є важливою складовою українського музейного простору. На початок 2023 р. їх кількість становила 3243, з них – 2964 у закладах середньої освіти, 115 – у позашкільних закладах, 126 – закладах професійної та професійно-технічної освіти, а також у дошкільних закладах – 38. За профілями: історичні – 2217, літературні – 158, мистецькі – 68, технічні – 10, галузеві – 53, комплексні краєзнавчі – 704 та природничі – 33 [1]. Статистичні дані засвідчують, що музеї природничого профілю разом комплексними краєзнавчими, де присутні відділи природи рідного краю, є суттєвою складовою музейно-освітнього середовища України.

Відомості про діяльність музеїв природничого профілю у закладах середньої освіти та позашкільних закладах обмежені, немає єдиного державного електронного каталогу, де міг бути представлений їхній досвід діяльності, хоча профільні реєстри є в окремих областях.

Мета дослідження – проаналізувати, узагальнити та презентувати потенційні можливості музеїв природничого профілю закладів освіти України щодо зацікавлення та долучення учнів до науки географії та занять туризмом.

Педагогічний музей України у співпраці з Українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ініціював у 2022 р. дослідницький проєкт «Шкільне

музейництво у біографіях і фактах», за підсумками якого видано книгу [3]. На основі її змісту, крізь біографії засновників та керівників музеїв природи, представимо форми й методи зацікавлення учнів географією і її складовими, також заняття дитячим туризмом.

Так, Міжшкільний екологічний музей Дитячого екологічного центру м. Кам'янське Дніпропетровської області заснувала та багато років очолювала Антоніна Гаврилюк. Розпочала вона пошукову роботу з юннатами Дніпродзержинська (нині м. Кам'янське) зі створення музею хліба на Станції юних натуралістів, який працював у 1986-1990 рр. Далі з'явилась потреба в реекспозиції музею хліба в екологічний музей, тим більше в цьому були зацікавлені педагогічні колективи шкіл міста, тому що була відсутня публічна інформація про екологічний стан м. Дніпродзержинська та краю. Мета створення музею: екологічний освітній процес; документування об'єктивних процесів, явищ в природі і суспільстві; охорона культурно-історичних і природничо-наукових цінностей; методична робота (музей як центр з популяризації екологічних знань).

Музей був відкритий в 1995 р., має 5 залів площею 200 м², де розміщено близько 3600 експонатів. А. Гаврилюк активно сприяла запровадженню на базі музею музейної педагогіки. Основним прийомом роботи є оглядова або тематична екскурсії. Особливим видом таких екскурсій є екскурсія-урок, які проводять педагоги-одномумці закладу. Фундаментом роботи музейної педагогіки є ідея занурення особистості у спеціально організоване предметно-просторове середовище, що включає в себе пам'ятки природи, діорами, опудала тварин, гербарії, плоди та насіння, палеонтологічні, ентомологічні колекції. Такі уроки проводять з біології, географії, історії України, народознавства, екології, хімії та ін. Вони активізують відвідувачів різного рівня навчальних досягнень, оскільки створюють можливість індивідуального підходу до різноманітного рівня сприйняття екологічної інформації.

Завдяки знанням, здобутим у музеї, закладається фундамент екологічних знань про природу, необхідність бережливого ставлення до неї. Екологічне виховання в музеї здійснюється під час проведення різноманітних науково-просвітницьких масових заходів, які базуються на використанні кращих зразків музейного зібрання. Це свята, науково-практичні конференції, зустрічі з вченими, працівниками сільського та лісового господарства, промисловості, екологічні ринги, виступи екологічного театру тощо. На базі музею постійно проводять семінари, науково-практичні конференції міського, обласного та всеукраїнського рівнів для різних категорій педагогічних працівників (з моменту відкриття музею їх було проведено понад 90) [3, с. 42-46].

Ідея створення Меморіально-мінералогічного музею Денишівської ЗОШ І-ІІІ ст. імені В. Г. Бондарчука Житомирської області виникла у вчителя Віктора Романова наприкінці 1970-х років. До цього спонукали дві причини: по-перше, село Дениші є батьківщиною відомого геолога, геоморфолога, академіка АН України В. Г. Бондарчука, по-друге, учні школи є постійними учасниками геологічного руху Житомирщини. В. Романов мав на меті презентувати експозицію музею двома тематичними розділами: меморіальним, який

розповідає про життєвий шлях В.Г.Бондарчука, та мінералогічним, що знайомить з найважливішими класами мінералів та груп гірських порід. Мінералогічна частина складається з семи тематичних стендів: «Корисні копалини Житомирщини», «Осадкові та метаморфічні гірські породи», два стенди «Магматичні гірські породи», два стенди «Чарівний світ мінералів» і «Подарунковий стенд».

В. Романов свою педагогічну діяльність присвятив проблемі формування в молоді інтересу до пізнання рідного краю, формування екологічної свідомості та глибокого патріотизму. З 1979 р. при школі діяв краєзнавчий гурток «Шукачі», члени якого проводили пошуково-дослідницьку роботу з вивчення природи рідного краю. У музеї проводили значну пошукову та науково-дослідницьку роботу. При музеї продовжує працювати школа юних екскурсоводів. Для іноземних гостей екскурсії проводяться англійською та польською мовами. Меморіально-мінералогічний музей у Денишівській школі – велика праця Віктора Романова. Науково-дослідницька робота, яку він проводив, – це ціла школа підготовки майбутнього інтелектуального та наукового потенціалу нашої країни [3, с. 60-63].

Природничий музей опорного комунального закладу загальної середньої освіти «Орієнтир» Вільнянського району Запорізької області, який заснував учитель Максим Олійник, було урочисто відкрито у 2020 р. Колекція почала формуватися близько тридцяти років тому завдяки вчителю-ентузіасту Олександрю Олійнику і внескам учнів кількох поколінь. Продовжив поповнення експонатами та став завідувачем музею вчитель географії М.Олійник, який неодноразово здійснював експедиції рідним краєм та іншими регіонами України разом з учнями. Під час проходження маршрутів збирали різноманітні знахідки природного походження, які стали музейними експонатами і зайняли гідне місце у колекції музею.

Основний фонд налічує понад 900 експонатів, більшість з яких – гірські породи та мінерали, палеонтологічні рештки, об'єкти рослинного та тваринного середовища. В музеї проводять оглядові й тематичні екскурсії, біологічні, географічні, екологічні уроки, лекції, предметні тижні, районні та обласні семінари-практикуми для педагогічних працівників, адміністрацій шкіл, зустрічі з цікавими людьми, виставки. Тут також є створені руками учнів рельєфні карти «Запорізька область», «Вільнянський район», які показують території здійснення експедицій та походів. На цих експозиціях та конкретних експонатах видно біорізноманіття природи, що дає змогу виховувати в учнів почуття патріотизму, гордість за свій край, його значущість в загальній системі господарства країни, зв'язок з іншими державами. А головне, приходить осмислення необхідності охорони природи рідного краю та охорони довкілля взагалі [3, с. 89-92].

Музей «Природа рідного краю» при Дунаєвецькій станції юних туристів Хмельницької області офіційно відкрито у 2001 р. Всього музей налічує понад тисячу експонатів, на його базі проходять екскурсії, тематичні свята, конференції, виховні години, зустрічі з фахівцями. За період існування музею, з 2001 по 2022 р., в ньому побували тисячі відвідувачів. Засновник та керівник

музею Юрій Крупник – педагог, природознавець, дослідник, колекціонер, таксидерміст. Його головне захоплення – туризм: у свій час підкорив гірські вершини в Середній Азії (Тянь-Шань), звідки привіз свою першу рідкісну колекцію метеликів, що переросла у майбутньому в нове хобі – ентомологію. [3, с. 258-260].

Музей історії розвитку дитячого туризму Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді. Творець цього унікального музею – Костянтин Сас, відомий краєзнавець, педагог, організатор дитячого туризму та спортивного орієнтування на території Закарпаття. Тривалий час він активно займався колекціонуванням спортивних експонатів, спорядження, документів, літератури, фото та архівних матеріалів. З часом на основі цієї колекції у 2012 р. був створений Музей історії розвитку дитячого туризму Закарпаття.

Музей складається з дев'ятох експозицій. Дуже цікавою є експозиція спортивного спорядження туристів, альпіністів, скелелазів: льодоруби, карабіни, жумари (спорядження для підйому по мотузці). Великий інтерес викликає відділ фотоапаратури 1950–1970-х років; збірка секундомірів, компасів, курвиметрів, за допомогою яких вимірюють довжину кривих ліній на карті. Доповнюють колекцію механічні й електронні секундоміри, крокомір та топографічні лінійки, колекція емблем і вимпелів, значків та медалей. Найбільша гордість і показник активної роботи Закарпатського центру туризму – відділ кубків, яких понад півсотні. За ними можна простежити досягнення гуртківців: коли і в яких змаганнях брали участь, які місця посіли.

Музей історії розвитку дитячого туризму Закарпаття відвідували вихованці різних гуртків, студенти, учасники семінарів. Експозиції музею знайомили екскурсантів з історією розвитку туризму, краєзнавства та спортивного орієнтування на території краю, сприяючи патріотичному вихованню молодого покоління [3, с. 68-72]. На жаль, під час реорганізації позашкільного закладу музей припинив своє існування, колекцію розібрали по домівках працівники-колеги Костянтина Саса.

Всі представлені музейні колекції були зібрані вчителями, керівниками гуртків та інших учнівських об'єднань у результаті роботи з дітьми. Особистий приклад захопленості педагога географією та її складовими, можливості практичної роботи і мандрівок у природу, туристичних походів допомагають молоді пізнати нашу країну, конкретні переваги кожної території, зрозуміти єдність у розмаїтті природи, економіки та культури. При цьому слід врахувати й високий рівень педагогічної майстерності вчителів, які професійно використовують потенціал музеїв у навчанні й вихованні дітей, активно зацікавлюють можливостями пізнання природи рідного краю.

Одним з інформаційних джерел нашого дослідження є підсумки Всеукраїнського конкурсу екскурсиводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (2023-2024 навчальний рік), зокрема секції «Природничі та науково-технічні музеї». Серед переможців та учасників: природний комплекс школи-інтернату «Козацький ліцей» Запорізької обласної ради; музей живої природи центру позашкільної освіти Чорноморської міської ради Одеської області;

музей В. І. Вернадського опорного закладу «Шишацький ліцей ім. В. І. Вернадського Полтавської області; геологічний музей Черкаської ЗОШ І-ІІІ ст. № 25 та ін. Під час конкурсу учні та вихованці гуртків позашкільних закладів набувають навичок підготовки та проведення краєзнавчих презентацій, екскурсій як безпосередньо залами музеїв, так і на відкритій місцевості [2].

Зауважимо, що ми оперували даними про зареєстровані музеї системи Міністерства освіти і науки України, тому до статті не увійшли відомості про інші природничі колекції у різних формах.

Таким чином, зібраний та проаналізований фактичний матеріал дає змогу проілюструвати процес розвитку музеїв природничого профілю закладів освіти. Очевидно, що представлене розмаїття форм і методів, зокрема практичної роботи на місцевості та камеральної роботи у музеях, сприяють формуванню у дітей стійкого інтересу до географії як науки, осмислення на конкретних прикладах природоохоронних, кліматичних та екологічних проблем сучасного світу, а також сприяє вдалому вибору майбутньої професії. Особливу роль у зазначених процесах відіграє організація та проведення дитячих мандрівок та туристичних походів.

Перспективним є детальніше вивчення розглянутого явища у хронологічно-тематичному аспекті як стратегічного орієнту освітянського краєзнавства та музейництва. На наш погляд, слід виокремити такі напрями використання потенційних можливостей зазначених музеїв у системі діяльності закладів освіти і територіальних громад:

економічний – співпраця з місцевими підприємствами, установами й організаціями;

суспільний – спільна діяльність з місцевими органами влади, громадськими організаціями, підтримка грантових проєктів;

науково-освітній – організація та участь у наукових конференціях, семінарах, конкурсах, природоохоронних акціях, презентаціях грантових проєктів;

інформаційний – використання освітніх, наукових, культурних здобутків для брендування та популяризації свого закладу освіти;

культурний – робота з місцевими бібліотеками, музеями, установами культури, заповідниками;

туристичний – як база для розвитку дитячого туризму, розвитку культурного простору краю, популяризація пам'яток природи як об'єктів туризму.

Активна комунікація музеїв природничого профілю закладів освіти сприятиме їхній інтеграції у життя місцевих спільнот, розвитку громад та позитивному іміджу краю.

Список використаних джерел

1. Лист Міністерства освіти України №4/738-23 від 20.03.2023 «Про підсумки огляду музеїв при закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти». URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1ToFHlQf39bkAxPDNCA0G>

[ddxChMbtD3ed?fbclid=IwAR1dyXeV-ZCKDG_Y8ZINAuCGLQ15LJVYUnjU_R2pGbyMcIHIZ-UMUoJMj8k](https://drive.google.com/file/d/1815Knhv80-9nywvi2MgkQk-BeBaePhDy/view?fbclid=IwAR0PVrTp_X5C9ilByjBpNylO_dvTbX4K3QmyuuUDQaUMqecvEERAhEq_Lh8_aem_AR7WrsUV7YbegQyjA9QfYCrxm20ijeYphMPep8Z-CzY2zwbLKoWvIZV9hIWbp4cAzcHg3b8agGGqjUdyXLTdIy0W)

2. Підсумкові протоколи оцінювання матеріалів учасників II туру Всеукраїнського конкурсу екскурсиводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (2023-2024 навчальний рік). Наказ Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді від 22.03.2024 № 24-А. URL: https://drive.google.com/file/d/1815Knhv80-9nywvi2MgkQk-BeBaePhDy/view?fbclid=IwAR0PVrTp_X5C9ilByjBpNylO_dvTbX4K3QmyuuUDQaUMqecvEERAhEq_Lh8_aem_AR7WrsUV7YbegQyjA9QfYCrxm20ijeYphMPep8Z-CzY2zwbLKoWvIZV9hIWbp4cAzcHg3b8agGGqjUdyXLTdIy0W

3. Шкільне музейництво у біографіях і фактах / Педагогічний музей України, Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ; [укладач : Л.А. Гайда; наук. консультант О.П. Міхно]. Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2022. 316 с.: URL: <http://pmu.in.ua/download/шкільне-музейництво-у-біографіях-і-фа/>

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ЕКСКУРСІЙ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

В. В. Гнатюк

victoriahnatiuk@ukr.net

Здолбунівський ліцей № 6

Здолбунівської міської ради Рівненської області, м. Здолбунів

С. С. Гнатюк

svitlanahnatiukcld@gmail.com

географічний факультет

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Сучасні учні розвиваються та навчаються в унікальних умовах – небаченого поєднання реального та віртуального світу. Нові технології змушують мозок сприймати інформацію в надшвидкому темпі, швидко її обробляти та вибирати кінцевий результат із вже запропонованих. При цьому творчий підхід до вирішення проблеми та довготривалі пошуки найкращого результату – розглядається як невинуватна втрата часу.

Діти, які ніколи не жили у світі без інтернету, вже «запрограмовані» під віртуальну реальність. Тобто, якісне сприйняття навчального матеріалу та його розуміння можливе лише тоді, коли він викладається в стилі відеороликів, ігор та коротких історій. Тому сучасному вчителю надзвичайно важко конкурувати з учнівськими гаджетами і на уроках, і в позаурочний час.

Всі методи та форми викладання шкільних предметів, в тому числі і географії, вимагають постійного коригування та підлаштування під запити суспільства та особливості психіки учнів. Однією з переваг географії завжди була можливість поєднати теорію з практикою, що не лише полегшувало навчання, а й зацікавлювало учнів. Екскурсії, спостереження у природі, туристичні походи – саме за це більшість людей любила географію. Але віртуальний світ витіснив навіть цю складову та замінив реальні пригоди на штучні.